

שיעור ו: 'מאי איכא בין אב לתולדה' ח"ב

דף ב ע"א

תוכן:

- א. חקירה בגדר תולדות
- ב. מהלך 'חידושי רבי אריה לייב' ברש"י וברמב"ם
ביאור הרמב"ם לגבי שתי תולדות עפ"ז
ביאור רש"י בד"א אב ותולדה ידיה עפ"ז
- ג. קשיים בהסבר רא"ל
- ד. הסתעפות החקירה בגדר תולדות
- ה. חקירה בגדר 'אב נזיקין'
שיטת רש"י בהגדרת אב נזיקין
שיטת הרמב"ם בהגדרת אב נזיקין
- ו. חקירה בגדר 'אב מלאכה'
- ז. ראיה מהמשנה לשאלה זו
- ח. הגירסאות השונות בעניין 'משכן וחשיבא'
- ט. ביאור שונה ברש"י אצלנו עפ"ז
- י. מה מחפשת הגמרא ברבי אליעזר
- יא. תוספות בעניין התראה לר"א
האם תוספות חזרו בהם
תירוצ' תוספות הנוסף
ביאור תירוצם לפי הנ"ל

מקורות

בנוסף על המקורות שכבר צוינו לשיעור הקודם:

רש"י בד"ה "ארבעה אבות נזיקין"

הרמב"ם בהלכות שבת פ"ז ה"א ובכס"מ

פיהמ"ש לרמב"ם כאן בביאור תחילת המשנה

רמב"ם בהלכות נזקי-ממון פ"א ה"ו

מהר"ם כאן על תוספות ד"ה "ה"ג"

תוספות בשבת דף צו ע"ב ד"ה "ולרבי אליעזר"

תוספות הרא"ש כאן בד"ה "אמאי"

מהרש"א במסכת שבת דף עג ע"ב בד"ה "תוד"ה משום זורע"

בשיעור הקודם ביארנו את שיטת רש"י בסוגיה מתוך הבנה בדבריו שמעשה התולדה הנעשה עם האב כלל אינו מחייב קרבן, בשיעור זה בע"ה ננסה ללמוד את רש"י באופנים אחרים ועל הדרך יבוארו עוד עניינים בסוגיה.

א. חקירה בגדר תולדות

עיין ב'חידושי רבי אריה לייב' בח"א סימן ז שביאר ברש"י שאין כוונתו כמו שלמדנו בו לעיל שחיוב הקרבן הוא רק על האב ואילו התולדה אינה זקוקה כלל לכפרה, אלא אחרת, ובהקדמה לדבריו חקר בגדר 'תולדה'.

בגמרא בשבת דף ע ע"ב ישנו ריבוי מהפסוק "ועשה מאחת מהנה" לחייב על תולדות, ויל"ע מה גדרו:

הבנה א: "אינה אלא ילפותא בעלמא דילפינן לחייב גם על מלאכה של תולדה הדומה לאב". נראה בכוונתו שלצד זה חיוב התולדות הוא חיוב עצמי שהרי גם הם התרבו מהפסוק לחיובא כמו האבות "הנה - אבות, מהנה - תולדות". ל"ט אבות הם כללי המלאכות ואנו לומדים בדמיון להם מהם התולדות, אולם לאחר שאנו יודעים מהם התולדות חיובם הוא מצ"ע, באמת אין התולדה נכללת בשם האב ואינה חלק ממנו, אלא היא איסור נפרד שעומד בפנ"ע ונקראת 'תולדה' רק כי נלמדה מהאב.

לפי"ז, מי שעבר על 'תולדה' לא עבר על איסור מלאכת שבת כיוון שהתולדות לא נכללות ב"לא תעשה כל מלאכה" אלא בפסוק נפרד "ועשה מאחת מהנה" שזה איסור בפנ"ע.

הבנה ב: "דין תולדה הוא שתולדה נכללה בשם המלאכה של האב". היינו, גם לאחר הריבוי בפסוק לחייב על התולדות, עדיין כל חיוב התולדות הוא רק מכוח שם החיוב של האב, הפסוק ריבה וחדש שהתולדה ג"כ נכללת בשם החיוב של האב וממילא חיוב הקרבן על התולדה הוא בעצם על שם החיוב של האב שקיים בתולדה שהוא יסוד ושורש חיובה. על ל"ט מלאכות יש שם 'מלאכה', ומהפסוק שמרבה תולדות ילפינן שחייב גם על התולדות מדין האב אך אין חיובן מצ"ע, אלא הפסוק גילה שהן בכלל האבות למרות שלא היו במשכן והעובר עליהן כעבר על האב בווריאציה אחרת.

יש להוסיף על דבריו שיצאו מתוך הנחה שהמקור לתולדות הינו הריבוי שבפסוק ועל פי זה חקר, שבשיטמ"ק אצלנו בד"ה "עוד שם" הביא בשם מהר"י כץ שחיוב תולדות הינו

מסברא כמו בנזיקין וכל הצורך בפסוק הוא רק למנוע טעות לפיה סמיכות שבת למשכן תמעט תולדות כיוון שלא היו במשכן. לפי מהר"י כץ לכאורה אין כלל מקום לצד הראשון בחקירה שהרי וודאי שאם תולדות הינן מסברא הרי זה רק מפני שהסברא רואה אותם ככלולות באב עצמו.

אלו שני הצדדים שהעלה ועיין לקמן שנוסיף ונסעף את החקירה, אולם כעת נתבונן ברווח שרצה להרוויח מחקירתו לענייננו.

ב. מהלך 'חידושי רבי אריה לייב' ברש"י וברמב"ם

ביאור הרמב"ם לגבי שתי תולדות עפי"ז

הבאנו בשיעור שעבר את הרמב"ם בהל' שגגות שכתב ש"יראה ל"י שהעושה שתי תולדות חייב על כל אחת ואחת ואת התמיהה עליו שהרי זו סוגיה מפורשת אצלנו ואת תירוצו ר"א בן הרמב"ם שמה שהגמרא כאן אומרת שעל שתי תולדות חייב שתיים, הכוונה היא רק לשתי תולדות מאותו אב אולם על שתי תולדות משני אבות שונים באמת יהיה חייב אחד ותמה הכס"מ דמסברא יותר נראה לחייב שתיים על שתי תולדות משני אבות מאשר על שתי תולדות מאב אחד ועיין בשיעור הקודם מה שהתבאר בזה באורך.

רא"ל הנ"ל ביאר את הרמב"ם אחרת: אם ההבנה בחיוב תולדות היא כמו הצד הראשון לעיל שאין איסור תולדה נכלל בשם האב אלא הוא איסור בפנ"ע של מלאכות שלא היו במשכן, הנלמד מ"מהנה", הרי שהעושה שתי תולדות עשה איסור אחד ולא שניים ולא יהיה שייך אז חילוק מלאכות כלל מצד שם העבירה כי זה אותו שם עבירה - "תולדה", שהרי אין התולדה נכללת בשם האב ורק אם נמצא חילוק מצד מעשה העבירה יהיה חילוק מלאכה מצד מעשים שונים כ"גופים מחלקים" ולכן, לפי צד זה מה שהגמרא אומרת שחייב שתיים על שתי תולדות יהיה זה רק במקרה שעשה שתי תולדות שחלוקות זמ"ז באופן עשייתם, אולם אם למשל עשה זורה ומרקד שהן אותה עשייה כדברי הגמרא בשבת "היינו בורר היינו מרקד היינו זורה" הרי שיהיה חייב אחד כי דווקא באבות הנ"ל יש בכה"ג חילוק מלאכות מצד שמות המלאכה המחולקים כדברי הגמרא בשבת שנמנו כשלוש כי היו שלושתן במשכן, אך תולדות כאלו, שלא היו במשכן, אין בהן חילוק מלאכות מצד שמם ואילו מצד עשייתם הן זהים וא"כ היה חייב אחד, לכן בא הרמב"ם

וחדש שגם על שתי תולדות כאלו **שדומים באופן עשייתם** חייב שתיים, כי האופן הנכון להגדרת תולדות הוא כאופן השני לעיל שכל תולדה נכללת בשם האב שלה ובאיסור שלו וא"כ גם תולדות הדומות באופן עשייתן ואינן חלוקות מצד היותן גופים מוחלקים מ"מ חלוקות מצד שם המלאכה שלהם, כי כל תולדה שייכת לחילוק של האב ואסורה מצד שם האיסור של האב (אולם, העירני ידידי הרב אביעד וייץ שליט"א כיצד ניתן בכלל להבין את תולדה כאיסור נפרד אליבא דחכמים שלמדו שעל אב ותולדה חייב אחת ומה צורך לרמב"ם לחדש זאת?).

ביאור רש"י בדין אב ותולדה ידיה עפי"ז

ביאר הגרא"ל בלשון רש"י אצלנו "אבל אתולדה ידיה לא מחייב" שאין כוונת רש"י לומר שהחיוב של הקרבן הוא רק על האב ולא על התולדה, כפי שלמדנו לעיל, אלא בא ללמדנו כנ"ל שלרבנן חיוב התולדה אינו נפרד מצ"ע דאם כן היה להם לחייב על אב ותולדה ידיה תרתי מכיוון שלתולדה יש שם מלאכה בפנ"ע, אלא חיוב התולדה הוא רק מכוח השתייכותה לאב ומצד שם החיוב של האב.

וזה שכתב רש"י שבעשה אב ותולדה ידיה, הקרבן שמביא הוא רק על האב ולא על התולדה, ר"ל חיוב הקרבן הוא על **שם החיוב** של האב, כיון שגם הקרבן על התולדה הוא בעצם על שם החיוב של האב, אך באמת הקרבן שמביא הוא גם על **מעשה** התולדה כמו אוכל שני זיתי חלב אלא ששם החיוב של התולדה עצמה הוא שם החיוב של האב, דהתקשה רש"י למה באמת חייב אחד על אב ותולדה ידיה אולי ההבנה בתולדה היא כהבנה א לעיל ואז אב זה איסור אחד ותולדה זה איסור אחר, לזה בא רש"י כאן ומבאר שההשקפה הנכונה היא כדרך ב לעיל שהחיוב בתולדה הוא מצד שעושה כעת את האב בווריאציה מסוימת וחייב מצד איסור האב שבה ולכן חייב אחד, אך באמת האחד הזה בא על שניהם כמו שראינו שלמד הר"ח בפשטות.

ג. קשיים בהסבר רא"ל

לפי הסברו של רא"ל ברש"י, הרי שדברי רש"י שאינו חייב על התולדה אינם מתייחסים **למעשה** העבירה בתולדה לומר שאינו מחייב קרבן, אלא **לשם האיסור** של תולדה שאינו מצד התולדה אלא מצד שם האב.

מהלך זה קשה להולמו ברש"י, ראשית רהיטת לשון רש"י "אבל אתולדה ידיה לא מחייב" מורה שיסוד דין "חייב אחת" הוא שעל התולדה אין כלל חיוב קרבן וחיוב הקרבן עומד רק על האב.

כמו"כ לשון רש"י בשבת דף ו ע"ב הוא: "חייב... שאפילו עשה תולדותיהן עימהן אינו מביא על התולדה היכא דעשאה עם אביה, דהו"ל כעושה וחוזר ועושה דכולה חדא עבירה היא". משמע מרש"י שבכלל אינו מביא על מעשה התולדה ולא משמע שכוונת רש"י היא שבאמת כן מביא אלא אינו מביא מצד התולדה שבה אלא מצד האב שבה.

ועוד יותר, שלשון רש"י שם "אינו מביא על התולדה" ולא "אינו חייב על התולדה" כדבריו אצלנו, מורים שעל התולדה באמת יש חיוב אלא שאינו מביא קרבן נפרד עליה, ז"א דבשלמא רש"י אצלנו שמדבר על החיוב ואומר שאינו חייב על התולדה היה אפשר להדחק ולבארו שאינו חייב מצד התולדה אולם מצד האב חייב, אולם רש"י בשבת שמדבר על הבאת הקרבן למעשה, קשה.

ד. הסתעפות החקירה בגדר תולדות

ראינו לעיל בחקירת רא"ל שתי הבנות בגדר איסור תולדה כשהבנה השנייה שבה נקט, הייתה שאין איסור תולדות איסור עצמאי ונפרד אלא כלול בשם האיסור של האב והנה נראה שאת ההבנה הזו עצמה ניתן לחלק לשתי הבנות שונות וננסה לחקור בזה:

ניתן להבין שהפשט בכך ש'תולדה' נכללת ב'אב' הוא שבאמת ישנו הבדל בדרגה בין 'אב' ל'תולדה' והאב הוא עיקר האיסור, למשל במלאכת טוחן, הטחינה היא שם האיסור ועיקרו אלא שבחותך אנו רואים ווריאציה מסוימת של טוחן והיותו מקצת טוחן הוא מהות איסורו.

אולם ניתן להבין שאין שום הבדל בדרגת החשיבות בין 'אב' ל'תולדה' ומה שהיה במשכן בתור אב הוא למעשה רק דוגמה לאב כולו. למשל, זורע שהיה במשכן הוא דוגמה לאב יותר כללי ששמו הוא "צמוחי אילנא" ולמעשה כמו שזורע הוא דוגמה ל"צמוחי אילנא" כך נוטע הוא דוגמה לזה ואין הפרש ביניהם, והאב הוא מה שהיה במשכן אך היותו במשכן הוא רק סימן לאב כולו, וכל דבר אחר קרוי 'תולדה' לא בגלל שהוא פחות ממנו בדרגתו אלא בגלל שנלמד ממנו.

למעשה חקירה זו ראויה להיעשות כבר ביחס ל'אב', נחקור בזה ואז נשוב לביאור דברי רש"י.

ה. חקירה בגדר 'אב נזיקין'

שיטת רש"י בהגדרת אב נזיקין

רש"י בד"ה "ארבעה אבות נזיקין" במשנה אומר: "אבות קרי להנך דכתיבן בקרא בהדיא". א"כ, אב הוא מה שנכתב בתורה (ומדויק ברש"י שלא די בכך שנכתב בתורה אלא דווקא נכתב בתורה להדיא שלא כמו שפירש באבות נזיקין של ר' חייא בדף ד ועיין בזה לקמן).

מה יהיה מעמדם של אופני היזק שאינם כתובים בתורה?

יש לחקור האם עצם העובדה שהמזיק כתוב בתורה, זו גופא הסיבה לעשותו לאב המזיק, או שמא מעמדו נובע מהמציאות בכך שהוא באמת יותר 'מזיק' מאחרים (אב הינו יותר מזיק מתולדה) ומה שנכתב בתורה הרי זה סימן לכך שהוא באמת מזיק גדול.

הנפק"מ: לפי הצד השני שהכתיבה בתורה הינה רק בגדר 'סימן', אם נמצא מזיק אחר שלא נכתב בתורה אולם הוא מזיק במדרגת המזיק החמור שכתוב בתורה יהיה ג"כ אב, למרות שלא נכתב בתורה.

נראה ברש"י שלמד כצד הראשון, שהרי רש"י לא מסתפק בכך שיהיה כתוב בתורה אלא מקפיד שיהיה כתוב בתורה 'בהדיא', ואם כתיבתו בתורה הינה רק בגדר 'סימן' הרי גם מה שלא נכתב בתורה בהדיא יכול להיות בדרגת מה שנכתב בהדיא, כגון דבר שיילמד באחת מיג מידות ממה שנכתב בהדיא ומדוע שהוא לא יהיה אב? אלא ע"כ יש עדיפות לעצם העובדה שנכתב בהדיא.

היינו, דבר שנלמד למשל בהיקש, ראינו בשיעור ד ברש"י בסנהדרין דף עג שהרי הוא כאילו נכתב בתורה, ז"א התורה כאילו כתבה ש"מכירה" בו כמזיק ומה חסר לו כדי שיקרא אב? רק העובדה שלא נכתב בהדיא, א"כ ע"כ הכתיבה בהדיא היא נותנת את מעלת שם 'אב'.

דוגמה לעניין זה שהכתיבה בתורה גופה נותנת מעלה - עיין ב"שיחות הרב צבי-יהודה"

לסוכות שהביא את הרמב"ם הפוסק בהלכות סוכה פרק ו' הלכה יב "כל זמן שייכנס בסוכה כל שבעה מברך קודם שישב... ויושב", וכתב שם בשיחות: "הראב"ד והרא"ש תמהו עליו, הם הבינו שדברי הרמב"ם בנויים על המושג הכללי של עובר לעשייתו, על פיו יש לברך לפני קיום המצווה וסמוך לה, ועל ההנחה שהמצווה 'בסוכות תשבו' מתקיימת בזה שיושבים על כסא, על כן יש לברך בעמידה ורק אח"כ לשבת, אבל זה לא מובן שהרי הפירוש של 'תשבו' הוא 'תדורו' ולא תשבו על כסא.

אבא הרב זצ"ל בירר עניין זה באריכות. טעמו של הרמב"ם אינו משום "עובר לעשייתו" ויחס הברכה אל עשיית המצווה. ספר 'משנה תורה' הוא התחדשות מיוחדת של המשך לתורה גם ביחס לסגנונה של תורה. המצווה של קביעת דירת ארעי בסוכה מתבטאת בתורה בלשון 'בסוכות תשבו' וחז"ל פירשו 'תשבו כעין תדורו'... א"כ למה לא כתבה התורה 'בסוכות תדורו'? למה דווקא 'בסוכות תשבו'?... הבין הרמב"ם שאם התורה השתמשה דווקא בביטוי 'שיבה' סימן הוא שפעולה זו יותר חשובה.

דוגמה יותר בולטת לכך... בהלכות טריפות מונה הרמב"ם את כל הטריפות מן התורה, אחת מהן נקראת 'דרוסה' פוסק הרמב"ם: "אע"פ שכולם הל"מ הן הואיל ואין לך בפירוש בתורה אלא דרוסה החמירו בה"... אם בפשוטו של מקרא התבטאה התורה באופן כזה סימן שהוא יותר חמור... אם כן יש לקדש מעומד ואח"כ לשבת אין זה מדין עובר לעשייתו אלא כדין קדימה בברכות הנהנין בהן יש להעדיף מין שבעה על שאינו, שלם על שאינו שלם, כך בברכה על מצות סוכה שכוללת הרבה פרטים ואין מקום לברך על כל פרט, נכון ואמיתי הוא לברך על פרט שיש לו מעלה וחשיבות ולפטור בברכה זו את יתר הפרטים".

שיטת הרמב"ם בהגדרת אב נזיקין

אולם בפיהמ"ש לרמב"ם כתב: "אלו הארבעה עיקרים מן הנזיקין" הרי שפירש שאין כאן ארבעה מקרים אלא ארבעה 'עיקרים'. הנה אפשר להבין שכוונתו ב'עיקרים' לאבות שהם הכללים ביחס לתולדות המפורטות, אולם אם זו כוונתו למה לא נקט לשון 'אבות' הרי עצם לשון 'אבות' מורה שיש תולדות כמו שפותחת הגמרא "אבות מכלל דאיכא תולדות", אלא נראה שכוונתו אחרת והיא להשמיענו שאין כאן ארבעה מקרים פרטיים של אבות אלא ארבעה שורשים ועיקרים ולכן ה"ה אם תמצא דברים דומים להם הרי הם בכלל, ובהלכות נזקי-ממון פ"א ה"ו פסק: "חמישה מיני בהמה מועדים מתחילת ברייתם להזיק..."

לפיכך אם הזיקו או המיתו בנגיחה או בנשיכה ודריסה וכיו"ב חייב נ"ש ואלו הן הזאב והארי והדב והנמר וכן הנחש שנשך וכו' ויש שלמדו בו שכמו שנגיחה היא אב אף נשיכה דריסה וכדו' הם אבות אצל אותם חיות שזהו עיקר המזיק אצלם ולפי"ז אף שרק 'נגיחה' כתובה בתורה ולא נשיכה וכדו', מ"מ היא רק גלוי מילתא וסימן, כיוון שנגיחה זהו עיקר ההיזק וממילא נלמד שנלך בכל חיה לפי עיקר המזיק שלה ואם אין לה קרן על הראש יהיה עיקר המזיק לפי מה שיש לה (ולפי"ז עיין בהשגת הראב"ד שם).

א"כ לפי"ז ילמד הרמב"ם שכל הכתוב בתורה הוא 'סימן' לאב ולא 'סיבה' לו (ומה שהבאנו מהרמב"ם בהלכות סוכה ובעניין דרוסה יש לחלק מנדו"ד).

ו. חקירה בגדר 'אב מלאכה'

אותה שאלה תישאל אף באבות מלאכות של שבת שהגמרא אומרת שמה שהיה במשכן הוי אב, האם היותו במשכן היא הסיבה להיותו אב או סימן. הרמב"ם בהלכות שבת פ"ז ה"א פסק: "כל אלו המלאכות וכל שהוא מעניינם הם הנקראים אבות מלאכות. כיצד הוא עניינם, אחד הזורע זרעים או הנוטע אילנות או הזומר כולן אב אחד הן שכל אחת מהן לצמח דבר הוא מתכוין" והביא הכס"מ את הרמ"ך שהקשה דא"כ למה חשיב במשנה רק לט אבות ולא יותר? ועוד דאמרינן כל מלאכה דהוי במשכן קרי ליה אב ואלו הרי לא היו במשכן וסיים בצ"ע.

אולם לפי הנ"ל הרי שהרמב"ם לשיטתו בנזיקין, ולמד שמה שבמשכן הוי אב אינו אלא סימן בעלמא ושם אב תלוי רק בעיקר גוף המלאכה ובתועלת היוצאת ממנה ולכן לא קשה שאלתו השנייה של הרמ"ך וכן לא הראשונה כי אין אלו אבות נפרדים אלא זה ממש אותו אב הנקרא "לצמח דבר" שזו הגדרת האב ולא "זורע" ולא משנה באיזה אופן פועל להצמיח, אולם הרמ"ך סבר שהיותו במשכן זו הסיבה שהוא אב.

ז. ראייה מהמשנה לגבי שאלה זו

והנה יל"ע, דכאשר המשנה רוצה ללמוד אחד מהשני ולא לכתוב את כולם, כיצד המשנה תגדיר את מעמד כל הנלמדים שאינם כתובים? לכאורה לפי רש"י אם היינו לומדים אחד מהשני היה הנלמד תולדה ולא אב, שהרי לא היה כתוב בתורה 'בהדיא' אך לרמב"ם יהיו אבות כי הם "מעניינם".

יש לשאול לפי רש"י, א"כ מדוע המשנה מתקשה למה התורה כתבה את כולם דלפי הנ"ל י"ל שלכן התורה כתבה אותם בפירוש כדי שיהיו 'אב' ולא 'תולדה'?

ניתן לומר שהבינה המשנה שאין זו סיבה לכותבם שהרי למעשה אין נפק"מ בנזיקין בין אב לתולדה, אך יש להקשות ע"ז מריש פרק שני שיש לגמרא שם הו"א לולא לימוד מפסוק, לומר ששן נוהגת רק בבהמה כי כתוב "בעירה" ולא בחיה והנה לרש"י ותוספות ההו"א הייתה שעל חיה פטור בכלל אולם השיטמ"ק שם מהמהר"י כץ למד שודאי חייבים אף על שן חיה, אולם ללא פסוק לא בתורת אב אלא בתורת תולדה ובאה המשנה לחדש שזה בתורת אב, מכאן רואים שהמשנה כן מייחסת חשיבות לשאלה אם דבר מסוים הוא אב או תולדה ונזקקת לצורך זה לפסוק (ואולי נאמר שלכן רש"י לא רצה לפרש כשיטמ"ק שם וכאן הרי עסקינן בשיטת רש"י, אך בפשטות לא פירש כשיטמ"ק בגלל שלא ראה זאת כתולדה כי תולדה זה פעולה אחרת ושונה ואילו אכילת חיה ובהמה אי"ז מעשים שונים לכן אין הו"א שיהיו תולדה).

יל"ע האם שאלה זו תהיה תלויה בגירסאות כאן בגמרא.

ח. הגירסאות השונות בעניין 'משכן וחשיבא'

גירסת תוספות: "הך דהואי במשכן חשיבא קרי ליה אב..." והביאו תוספות בד"ה "ה"ג" גירסא נוספת: "הך דהואי במשכן וחשיבא קרי ליה אב..."

לכאורה אין נפק"מ בין שתי גירסאות אלו, שהרי גם לפי הגירסה הראשונה כתבו תוספות שבא לאפוקי כמה מלאכות שלא היו חשובות והיו במשכן, היינו, צריך תרתי גם שיהיה במשכן וגם חשובות, וכמו"כ על גירסתם השנייה כתבו תוספות שצריך לומר שבעי תרתי.

עיינ בתוספות בשבת דף צו ע"ב ד"ה "ולרבי אליעזר" שכתבו: "...אית דגרסי הך דהוות במשכן חשיבא קרי ליה אב והך דלא הוות במשכן חשיבא קרי ליה תולדה, ולפי זה יש מלאכות דהוו במשכן כגון מנכש ומשקה זרעים דלא חשיבי ולא הוו אבות וכן אי גרסינן דהוות במשכן וחשיבא קרי ליה אב אבל אי גרסינן הך דהוות במשכן חשיבא וקרי ליה אב הך דלא הוות במשכן לא חשיבא וקרי ליה תולדה, לפי זה התולדות לא היו במשכן". בדבריהם נראה כמו שכתבנו, שבאמת אין נפק"מ בין שתי הגירסאות הראשונות שהביאו שהן שתי הגירסאות שהביאו כאן.

אולם במהר"ם אצלנו על תוספות דייק מכך שדווקא על הגירסא השנייה "וחשיבא" כתבו

שלפי גירסא זו בעי תרתי, משכן וחשוב, משמע שלגירסה הראשונה "הך דהוי במשכן חשיבא" הכל תלוי בחשיבות לבדה ואם היא מלאכה חשובה אע"פ שלא הייתה במשכן הרי היא אב וזה שנקטה הגמרא שהייתה במשכן ולא כתבה רק שהיא חשובה זה כדי להשמיענו שאפילו אם הייתה במשכן, אם איננה חשובה אינה אב (ואילו לגירסא השלישית שהביאו תוספות בשבת צו הכל תלוי רק בזה שהיה במשכן וזו תהיה לפי המהר"ם שיטה שלישית).

והנה לגירסה השלישית, המשכן הוא סיבה ולכן כל מה שלא היה בו אינו אב, כמו"כ לגירסה "וחשיבא" ובעינן למשכן וחשיבות וודאי שעניין המשכן הינו סיבה.

אולם צ"ע על המהר"ם בפרשו את הגירסה "חשיבא" ללא וא"ו, כיצד ניתן לומר שמלאכה שלא הייתה במשכן היא אב אם היא חשובה, הרי בגמרא בשבת מבואר שרק מה שהיה במשכן הוא אב.

היה אפשר לומר שלמד שהיות המלאכה במשכן אינה הסיבה להיותה אב אלא רק סימן לחשיבות וא"כ ה"ה מלאכות חשובות באותו אופן שלא היו במשכן, אולם קשה שהרי כתב שמלאכות שהיו במשכן ואינן חשובות לא יהיו אב וא"כ נמצא שהמשכן אינו מדד לחשיבות דא"כ כיצד תיתכן מציאות כזו, הרי עצם היותה במשכן מעידה על חשיבותה? צ"ע.

ט. ביאור שונה ברש"י אצלנו עפי"ז

ראינו ברש"י כאן בתחילת פירושו למשנה שלמד שלאב יש מעמד מיוחד, וא"כ למד כהבנה הראשונה שהעלנו, שמה שהיה במשכן נותן לו מעלה מיוחדת ולעומתו התולדה אף ששייכת לאותה משפחה אך היא פחותה וטפילה לאב, וא"כ נמצא שהתולדה היא פרט באב והיא בכלל האב אך האב אינו בכלל התולדה אלא יש בו יותר ממה שיש בתולדה.

לפי"ז נמצא שהתולדה איננה 'מחייב' אחר מאשר האב והמחייב שיש בתולדה כבר נעשה באב וכשעובר על התולדה לאחר שעבר על האב, בעצם עושה שוב את אותו עניין איסור, אולם באב יש מחייב שאין בתולדה, וא"כ האב חלוק מהתולדה אך התולדה אינה חלוקה מהאב.

נמצא שאם עבר על אב ותולדה ידידה, החטאת באמת באה על שניהם, אבל החיוב

שהחטאת באה בגללו הוא חיוב האב שחלוק מחיוב התולדה שנכללת בו, הוא מביא את החטאת על האב שאיסורו גדול יותר משל התולדה וממילא הביא גם על האיסור של התולדה. אין החטאת באה בגלל התולדה אולם היא באה עליה, החיוב בא ע"י האב שחלוק ממנה והוא מחייב אחר, דהמחייב האחר מחייב קרבן ולא המחייב החוזר ע"ע.

וזה יהיה הפשט בדברי רש"י במסכת שבת דף ו' שהתקשינו בו, "אינו מביא על התולדה", היינו שהחטאת באה על התולדה אך הוא אינו מביא על התולדה, לא היא הדבר בגללו בא הקרבן.

א"כ, אין זה שמעשה התולדה אינו מעשה עבירה המחייב כפרה כאשר עבר גם על האב כהבנת ה'תפארת שמואל' ברש"י שבשיטתו עסקנו בשיעור הקודם, ואף אין הכוונה שמעשה התולדה עבירה הוא ומחייב בקרבן אלא שיש קרבן אחד על האב והתולדה גם יחד כהבנת רא"ל, אלא מעשה התולדה עבירה הוא אמנם ומצריך כפרה, אך אינו מחייב כלל קרבן כי מעשה האב הכולל יותר חייב בקרבן וכבר יש כפרה ממילא גם לעבירה זו הכלולה בעבירת האב.

לפי הסברנו זה נראה שאם עבר קודם על התולדה ורק אח"כ על האב הרי שכבר התחייב על התולדה ורק אם עבר קודם על האב לא יתחייב עוד כאשר עבר אח"כ על התולדה.

י. מה מחפשת הגמרא ברבי אליעזר

ראינו ששאלת הגמרא על ר' אליעזר "אמאי קרי ליה אב ואמאי קרי ליה תולדה", שונה היא משאלת הגמרא על רבנן "מאי איכא בין אב לתולדה", וחץ ממה שהקשינו עוד קשה דמשמע שהגמרא כששאלה על רבנן כבר ידעה למה זה נקרא אב וזה נקרא תולדה, ולכן רק שאלה מה הנפק"מ ביניהם וע"כ ידעה הגמרא שמה שהיה במשכן הוא אב וא"כ קשה מה הגמרא שואלת כעת על ר"א?

בתוספות הרא"ש כתב בד"ה "אמאי" "נראה לי דידע שפיר דהך דהואי במשכן חשיבא למיקריא אב, דאי לאו הכי לא ידענא הי מלאכה הואי אב והי מלאכה הואי לה תולדה... אלא דטרי ושקיל תלמודא לידע אם יש שום נפקותא בדבר, וקאמר דאח"נ דלרבנן איכא נפקותא בדבר כדמפרש, ותו בעי לר"א אם יש שום נפקותא, ואסיק דלר"א ודאי לא אשכחן שום נפקותא אלא הך דהואי במשכן חשיבא נקראת אב". היינו, אכן הגמרא

בהו"א ידעה ש"הך דהוי במשכן קרי ליה אב" ורק שאלה מאי נפק"מ בין אב לתולדה ומשאינה מוצאת בר"א נפק"מ חוזרת להבדל היחיד שקיים בין אב לתולדה והוא המשכן. והנה תוספות בד"ה "ולרבי אליעזר" הקשו "וא"ת ונימא דנפקא מינה לענין התראה שצריך להתרות אתולדה משום אב", ותמה הפנ"י על שאלתם מדוע שהגמרא תאמר נפק"מ, הרי כלל לא שאלה לר"א מה הנפק"מ בין אב לתולדה אלא רק שאלה למה נקרא זה אב וזה תולדה, והנה לפי דברי תוספות הרא"ש שאלת הפנ"י לא מתחילה שהרי הגמרא ע"כ יודעת למה זה נקרא אב אלא חיפשה מה הנפק"מ ורק משלא מצאה בר"א נפק"מ חזרה בלית ברירה להבדל המשכן לכן באו תוספות והקשו אדרבה תאמר הגמרא נפק"מ גם לדעת ר"א בעניין התראה ונמצא ששאלתם מובנת מאד, אולם מה שקשה הוא לפי תירוצם השני שבאמת כוונת הגמרא לומר שיש לר"א נפק"מ בין אב לתולדה לעניין התראה, קשה מדוע שינתה הגמרא בלשונה בשואלה על ר"א ולא אמרה "מאי איכא בין אב לתולדה" כמו שאמרה על רבנן אלא "אמאי קרי ליה"? ועיין בזה מיד.

יא. תוספות בעניין התראה לר"א

האם תוספות חזרו בהם

בשיעור הקודם עסקנו בהרחבה בשאלת תוספות, כעת נעסוק בתירוצם. תירצו תוספות וז"ל: "וי"ל דהכי פריך משום מאי מתרינן ביה שהוא חייב רבה אמר משום בורר אבל התרו בו משום מרקד פטור דכיון שהוא מתרה בדבר שאין דומה סבר שמלעיג בו ופטור אבל אם התרו בו ואמר אל תשמר חייב", היינו באמת אין צריך להתרות על התולדה בשם האב. מה השתנה בתוספות?

המנ"ח במצווה לב למד שתוספות חזרו בהם לגמרי מהבנתם בשאלתם שהתראה צריכה להיות בשם המלאכה וכעת סוברים שדי להתרות משום "לא תעשה כל מלאכה".

והנה לפי דבריו יש ליישב את שאלת מהרש"א במסכת שבת דף עג ע"ב בד"ה "תוד"ה משום זורע" שהקשה עליהם דגם אחר תירוצם ישנה עדיין נפק"מ בין אב לתולדה שהרי יכול להתרות על תולדה בשם האב אך לא יכול להתרות על האב בשם התולדה וא"כ מה תירצו תוספות וכה"ק תוספות רא"ש אצלנו.

ולפי המנ"ח הנ"ל הרי שכוונת תוספות בתירוצם היא שאין שום משמעות למושג 'אב' ו'תולדה' ביחס להתראה. כמו"כ מובן לפ"ז למסקנה כיצד יכול להתרות בשם האב, אף

אם נסביר בהם כרשב"א בשבת שר"א סובר שאב ותולדה אלו שני איסורים שונים ול"צ לומר כדרך שביארנו בזה בשיעור הקודם.

אולם בלשון תוספות ק"ק לומר שחזרו בהם לגמרי מכך שהתראה צריכה להיות בשם המלאכה המסוימת דווקא, דבר זה מדי סתום בתוספות. בתוספות משמע שחוזרים בהם רק מחידוש אחד והוא שעל תולדה יש להתרות בשם האב, אך לא שחוזרים מכך שצריך התראה בשם האיסור. עיין בתוספות רבנו פרץ כשמביא תירוץ זה כתב שההתראה היא אף על התולדה ונראה שזו אף כוונת תוספות וא"כ לפי ההבנה הראשונה שביארנו בשאלתם שלמדו שתולדה לר"א הינו שם איסור חדש הרי שמסיקים שלעניין התראה יכול להתרות או בשורש האיסור או בשם האיסור ואילו להבנה השנייה שאמרנו בהם שאף לר"א שם האיסור של תולדה הוא שם האיסור של האב אלא שגופים מוחלקים א"ש ג"כ מה שהסיקו.

אולם המנ"ח מדייק את הבנתו בתוספות שחזרו בהם, ממה שכתבו תוספות שאם מתרה על משמר משום מרקד פטור דכיוון שמתרה בו בדבר שאינו דומה סבר שמלעיג בו, שמכאן שס"ל שההתראה ל"צ להיות על שם האיסור, דא"כ הרי שאם מתרה בשם איסור אחר אין כאן כלל התראה ומה זה עניין למלעיג בו והיה להם לומר שאין כאן כלל התראה, ואין לומר שזה גופא הטעם למה התראה בשם איסור אחר אינה התראה. לכן מדייק בהם שבאמת די בהתראה רק על "לא תעשה כל מלאכה" ואם פירט שם של מלאכה אחרת גרע רק כי סבר שמלעיג בו.

אבל דיוקו נסתר מתוספות ר"פ שאף שכתב שהתראה היא גם בשם התולדה כתב גם שסבר שמלעיג בו, לכן נראה להשיב על טענת המנ"ח שאם צריך להתרות בשם האיסור דווקא הרי שכשמתרה בשם איסור אחר אין כאן כלל התראה ומה זה עניין למלעיג בו והיה להם לומר שאין כאן כלל התראה? נאמר שמכיוון שאמר לו "אל תשמר משום מרקד" ושם האיסור הוא בורר, הרי שכיוון שאמר "אל תשמר" זה מצ"ע מספיק להתראה כי זה שם התולדה אלא שבזה שהזכיר בנוסף שם איסור אחר, גרע ולמה? לכן כתבו תוספות את עניין סבר שמלעיג בו.

אולם זה קצת דחוק בתוספות שהרי מניין לנו שאומר לו בנוסח "אל תשמר" אולי אומר לו רק "אל תעשה כך" (והוסיף ידידי הרב א. וייץ שאף סיום דבריהם "אבל אם התרו בו ואמר אל תשמר חייב" ולא כתבו "ואמר אל תשמר בלבד" שהרי להנ"ל גם קודם לכן

עסקו בלשון זו אלא בתוספת "משום מרקד", מורה שכעת הביאו לשון התראה חדשה שלא דברו עליה קודם לכן).

תירוצ תוספות הנוסף

תוספות תירצו תירוצ נוסף: "ועוי"ל דזהו שמתרץ הך דהוי במשכן קרי ליה אב וצריך להתרות התולדה בשמה..." לפי תירוצ זה אכן יש גם לר"א נפק"מ בין אב לתולדה ויש להתרות על התולדה בשם האב דווקא.

ויל"ע בתירוצם, היכן ראו זאת בדברי הגמרא ב"הך דהוי במשכן קרי ליה אב", הרי העיקר לא כתוב בגמרא שצריך להתרות על התולדה בשם האב?

אם כוונתם כאילו כתוב בגמרא: אב זה מה שהיה במשכן ותולדה לא וממילא תמשיך 'וכלי' לגבי הנפק"מ למה ברבנן לעיל שאמרו נפק"מ לענין חילוק קרבנות לא אמרה הגמרא ג"כ כך שהך דהוי במשכן קרי ליה אב וכולי, ותמשיך לבד לומר גם נפק"מ?

עו"ק, מדוע הגמרא משנה בלשון שאלתה על ר"א ואומרת "אמאי קרי" שבאורו הוא כפי שראינו בתוספות הרא"ש שמכיוון שאין לר"א נפק"מ שואלת הגמרא למה קוראים לזה אב ולזה תולדה, הרי לפי תוספות יש נפק"מ בין אב לתולדה גם לר"א וא"כ שתשאל הגמרא על ר"א באותו לשון ששאלה על רבנן "מאי איכא בין אב לתולדה"?

ביאור תירוצם לפי הנ"ל

י"ל, הרי לתירוצ זה סוברים תוספות שיש להתרות על תולדה בשם האב, ובזה ע"כ מבינים ששורש האיסור של התולדה הוא האב, ומה הוא האב? מה שהיה במשכן שהרי לומדים מסמיכות שבת למשכן שמה שהיה מלאכה במשכן אסור ב"ל"ת כל מלאכה" ואז שאלת הגמרא היא מה הוי אב, ותירצה מה שהיה במשכן, ומלאכה זו כאילו כתובה בתורה והיא שורש האיסור ומה הנפק"מ בידיעה מה שורש האיסור? רק לגבי התראה, דזו החשיבות בידיעה מה האיסור הכתוב בתורה, עניין ההתראה, וזה גופא תירוצ הגמרא וכמו שבסו"ק דף כ שהגמרא לא מזכירה התראה אלא רק רש"י. א"כ דברי הגמרא אינם דבר אחר מדברי תוספות לעניין ההתראה, אלא זה גופא שהאב היה במשכן וא"כ כאילו נכתב בתורה שהרי נסמכה שבת למשכן, זו הסיבה לכך שהתראה בשם האב, לפי"ז מובן גם שדברי תוספות הם הם דברי הגמרא וגם שנוסח השאלה בגמרא למעשה ג"כ בא לברר

מה הנפק"מ לר"א אלא שלא כמו אצל חכמים שם הנפק"מ בין אב לתולדה כרוכה בגורמים נוספים מעבר למה שלאב יש 'שם אב' ולכן נקטה הגמרא בלשון "מאי איכא" הרי שבשיטת ר"א כל הנפק"מ תלויה רק ב'שם אב' ו'שם תולדה' ולכן כתבה הגמרא "אמאי קרי ליה אב".